

לועג לרש / טז:

תוכן:	
המחלוקת בשיטת הרמב"ם	פתיחה
סיכום שיטת הרמב"ם	מהות האיסור ותוקפו
פסיקת ההלכה	גדרי האיסור
היתרו של הרמ"ה	שיטת הרמ"ה
היתרו של רבנו יונה	דעת הנצי"ב
ההכרעה במחלוקת רבנו פרץ ומהריט"ץ	שיטת רבנו יונה
הפסיקה ע"פ הרמב"ם	מחלוקת רבנו פרץ ומהריט"ץ
איסור לועג לרש בימינו	שיטת הר"י מיגש
סיכום	שיטת הרמב"ם
	הצעת דברי הרמב"ם

פתיחה

הגמ' (טז): דורשת מהפסוק (דברי הימים לב, לג) "וכבוד עשו לו במותו", שלאחר פטירתו של חזקיהו בנו ישיבה על קברו. ויש לתמוה כיצד עשו כן, והלא קיי"ל בכמה דוכתי (כדלקמן) שאסור לקיים מצוות בקירבת המת מחמת איסור לועג לרש, ואכן התוס' (ר"ה שהושיבו) ג"כ התקשו בקושיה זו ולכן פירשו "ולא על קברו ממש אלא בריחוק ארבע אמות דליכא לועג לרש", אמנם בשאר הראשונים בסוגיין מצאנו תשובות אחרות לשאלה מדוע היה מותר לעשות ישיבה על קברו של חזקיהו, ומתשובות הראשונים המופיעות בסוגיין ניתן ללמוד את גדרי איסור לועג לרש.

במאמר זה נשתדל בע"ה לברר כמה דברים: א. מהותו ותוקפו של האיסור. ב. האם איסור זה נמדד ע"פ כל מת באופן אישי, ואולי יכול להיות שוני בין מת למת, שבאחד מעשה מסוים יחשב לעג לרש ובחברו לא (לדוג' קיום מצוות שהז"ג ע"י קבר אשה שהיתה פטורה גם בחייה). ג. כשמכוון בעשיית המצווה לכבוד המת או לע"נ האם אכתי איכא בזה לועג לרש. ד. האם ניתן איסור לועג לרש מונע רק לקיים מצוות עשה בסביבת המת או שמא מחמת איסור זה יהיה ניתן גם לעבור על איסור ליד המת כדי לא להראות שחייב במצוות. כמו"כ יתבררו גדרי נוספים באיסור זה, ויובן האם איסור זה שייך בימינו.

מהות האיסור ותוקפו

נאמר בספר משלי (יז, ה) לועג לרש חרף עושהו שמח לאיד לא ינקה, ובברייתא בברכות (ג): למדו מכאן: "ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי: אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת. אמר רבי אבא בר כהנא: לא אמרן אלא בדברי תורה, אבל מילי דעלמא לית לן בה. ואיכא דאמרי, אמר רבי אבא בר כהנא: לא אמרן אלא [אפילו] בדברי תורה, וכל שכן מילי דעלמא".

ופירש"י שם (על לישנא א'):

"דבר הלכה אסור לספר לפניו, שהכל חייבין לספר בהן, והמת דומם והוה ליה לועג לרש חרף עושהו".

עוד מצינו (ברכות יח):

"לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו".

ובהמשך הגמ' שם מסופר:

"רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות, הוה קשדיא תכלתא דרבי יונתן אמר ליה רבי חייא דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו אמר ליה ומי ידעי כולי האי והא כתיב והמתים אינם יודעים מאומה אמר ליה אם קרית לא שנית אם שנית לא שלשת, אם שלשת לא פירשו לך כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים..."

ובגמ' בסוטה (ג): כתוב:

"כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב: מת תופס ארבע אמות לק"ש, דכתיב: לועג לרש חרף עושהו".

ופירש"י שם:

"לקריאת שמע. שאסור לקרות בארבע אמותיו משום לועג לרש שזה קורא וזה אינו יכול לקרות".

ראשית יש להבין מדוע ישנו איסור לעשות מצוות ליד המת, הרי אדם זה כבר מת, ואיזה לעג שייך כלפיו, וכי הוא מרגיש במה שקורה סביבו?! והיה ניתן לומר שאיסור זה איננו מצד המת, כיוון שהוא לא יודע ולא מרגיש דבר, ואסור לומר ד"ת בפני המת מחמת האנשים החיים שע"י מעשיהם נוצרת מציאות שיש בה ביזוי למת. אמנם בגמ' בברכות (יח) במעשה דר' יונתן נשאלה שאלה זו "ומי ידעי כולי האי? והא כתיב: והמתים אינם יודעים מאומה", ועל זה ענתה הגמ' שפסוק זה איננו עוסק כלל בידיעת המתים ממאורעות החיים בעוה"ז, אלא בעבודת הצדיקים והרשעים בעוה"ז בכפיית יצרם, ולאחמ"כ דנה הגמ' בהרחבה האם המתים יודעים ממה שקורה בעוה"ז, ולמסקנת הגמ' (יח) מובן דלכ"ע המתים יודעים ממה שקורה בעוה"ז, שהגמ' אומרת שאף ר' יונתן ששאל "והא כתיב: והמתים אינם יודעים מאומה", חזר בו, ובמק"א מוכח שלדעתו המתים יודעים ממה שקורה בעוה"ז¹.

מובן מכך שטעם איסור לועג לרש הוא מכיוון שהמת מרגיש ויודע ממה שקורה סביבו, וכאשר עושים בפניו מצוות יש בזה לעג כלפיו, וכן משמעות דברי בה"ג (בהלכות ברכות) שכתב: "דכיון דאינהו לא בני הכי נינהו חלשא דעתיהו".

אמנם בדברי הרא"ה (ברכות יח) מבואר להדיא שאיסור לועג לרש לא קשור כלל לידיעת המתים, שכתב שכל מה שדקדקה הגמ' "ומי ידעי כולי האי", זה רק לגבי המעשה של ר' חייא ור' יונתן אבל "גבי לועג לרש לא דיקינן הכי כלל, דאפי' לא ידעי כלל איכא משום הכי", ולדבריו המעשה של ר' חייא ור' יונתן לא קשור כלל לאיסור לועג לרש וממילא הדיון בגמ' על ידיעת המתים ממה שקורה בעוה"ז לא קשור כלל.

¹ אמנם לאחמ"כ מובאים בגמ' (יט) דבריו של רבי יצחק שאמר: "כל המספר אחרי המת כאלו מספר אחרי האבן איכא דאמרי דלא ידעי ואיכא דאמרי דידעי ולא איכפת להו אינו והא אמר רב פפא חד אישתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובוזא לארנקא דמוחיה שאני צורבא מרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה", ומשמע מדחיית הגמ' דינים יודעים מהנעשה אצל החיים, אלא שלגבי ת"ח הקב"ה תבע ליקריה.

ואיסור לועג לרש איננו מפני שהמת מרגיש בפחיתותו, אלא מפני שעצם המעמד של קיום מצוות בפני המת מביע זלזול במת, למרות שהוא עצמו לא מרגיש זאת כלל². ויוצא שיש מחלוקת בין הראשונים האם איסור לועג לרש הוא כלפי המת שהמת רואה את קיום המצווה וזה מפריע לו, או שמא עצם המעמד של קיום מצוות בפני המת הוי לועג לרש אף שהוא עצמו אינו מרגיש³. לאחר שהתבררה מהות האיסור באופן הגשמי יש להבין את מהות האיסור בפן הרוחני שלו, שבפשטות מובן שמהות האיסור היא שכאשר האדם שליד המת מקיים מצוות, הרי שזה נחשב כלעג למת בכך שנעשה רש מהמצוות ואינו יכול עוד לקיים המצוות כמו בחייו, וכ"כ רש"י (סוטה מג: ד"ה לק"ש): "משום לועג לרש שזה קורא וזה אינו יכול לקרות".

אמנם יש להקשות על כך דסו"ס המת פטור מן המצוות ומדוע נחשב כלפיו כלעג הרי הוא פטור, וא"ת שהלעג הוא על כך שפטור, מדוע לא הוזהרנו שלא לעשות מ"ע שהזמן גרמא לפני אשה בחייה, שהרי היא פטורה מהם, ויהיה בזה משום לועג לרש, וצ"ל שבאמת הלעג הוא על כך שהמת פטור מן המצוות ואינו יכול עוד לקיימם וכמ"ש הר"י מיגש (סימן מז) "לפי שמראה שהוא חייב במצוות, והמת אינו חייב במצוות, דנעשה רש מהן...", אלא שיש לחלק בין אשה שבה הפטור הוא פטור עצמי שקיים אצלה מעיקרא, ולגביה לא יחשב לועג לרש אם עושה מצוות שהיא פטורה מהן בפניה, לעומת מת שהיה חייב במצוות, אך כיוון שנפטר פטור מהן, ובעשיית מצוות בפניו יש משום "לועג לרש", כיוון שבעברו היה לו אפשרות לקיים מצוות אלו אלא שנעשה רש מהן, הוי כלועג לו על כך שאינו יכול עוד לקיים מצוות אלו.

כך גם משמע בדברי רש"י במנחות (מא. ד"ה ודאי) שכתב: "דמי כליעוג כלומר איפטר ליה ממצות", וניתן להבין בדבריו דהלעג הוא על עצם כך שפטור מהמצוות שהיה חייב בהם בחייו ואינו יכול עוד לקיימם (לעומת אשה שלא "איפטר" ממצוות שהייתה חייבת בהם, אלא מעיקרא הייתה פטורה). ומלשונם של רש"י והר"י מיגש ניתן לדמות את הלועג לרש כמי שלועג לעשיר שנעשה כעת עני.

איסור זה הנלמד מהפסוק "לועג לרש חרף עושהו" (משלי יז, ה) נחשב לדברי קבלה, ונחלקו הראשונים האם דברי קבלה נחשבים לדין תורה או שאינם אלא מדרבנן: לדעת הרמב"ם בספר המצוות (שורש א) תוקפם הוא דרבנן, לעומתו רב ניסים גאון (עירובין נה:) ס"ל שרק דברי קבלה שאינם כתובים, אלא נמסרו בע"פ, הוו מדרבנן, ומשמע מדבריו שאם הם כתובים הוו דאורייתא.

גדרי האיסור

שיטת הרמ"ה

הנימוק"י (ו: מדפי הרי"ף) כתב בשם הרמ"ה:

² קשה ע"ד הרא"ה מדברי ר' חייא שאמר: "דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו", משמע שכוונתו לאיסור לועג לרש הנלמד מהפסוק "לועג לרש חרף עושהו", שע"י שלועג לו נחשב כחירוף לרש. ובייחוד קשה הגירסא השנייה בגמ' שם, ולפיה במקום "מחרפין", צריך לומר "מלעיגין", וא"כ הוי איסור לועג לרש.

³ בדומה לספק הגמ' בב"ק בדרף פו: לעניין חיוב בושת במי שהיה ישן ומת, וביאר רב פפא "משום כיסופא דידיה הוא, והוא מיית ליה, או דלמא משום בושת משפחה", וה"ג הברירור הוא האם הלועג לרש הוא משום כיסופא דידיה או דילמא מצד עצם המעמד, וכעין שאלת הגמ' בסנהדרין (מו:): האם הספד הוא יקרא דשכבי או יקרא דחיי.

"ואף על פי דתניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וס"ת בזרועו ויקרא בהן ויתפלל בהן משום לועג לרש היינו דעביד לנפשיה כאדם שקורא בתורה אבל היכא דקא עביד ליקרא דשיכבא כגון בני ישיבה לכבוד רבן ליכא משום לועג לרש".

מדברי הרמ"ה נראה שרק יחיד אסור בלימוד תורה לפני המת כיון שעביד לנפשיה, אך כשמדובר בישיבה שמוכח שהלימוד אינו לצורך פרט אלא לכבוד המת מותר.

גם הרדב"ז (ח"א סימן רכ"ה) מבאר שההיתר המופיע בגמ' בברכות (ג:) לומר דברים של מת בפניו, הוא לכל דבר הנעשה לכבודו של המת, כמו הספד, צידוק הדין, תוכחות, וכן דרשה בד"ת, והביא הרדב"ז ראיה מסוגיין "הושיבו ישיבה על קברו", שכאשר זה לכבוד המת אין בזה לועג לרש, וסיים וכתב דלענות אמן על קדיש או ברכו וכיו"ב דאיכא לועג לרש אסור. נראה שכוונת הרדב"ז בזה למי ששומע קדיש ממק"א הסמוך לביה"ק, אך וודאי שמותר לענות אמן על קדיש הנאמר בביה"ק לכבוד המת⁴. לשיטתו של הרדב"ז יש לחלק בין דבר הנעשה לכבודו של מת לדבר שאינו נעשה לכבודו של מת, שכל דבר הנעשה לכבודו של מת אין בזה משום לועג לרש.

וכן כתב רש"י ביבמות (קכב. ד"ה תלתא ריגלי): "מצאתי כל הנך ריגלי דאמוראי היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם", ולדבריו מותר ללמוד תורה ולהקים ישיבה על קברו של אדם כאשר זה לכבודו.

דעת הנצי"ב

בניגוד לחילוקו של הרמ"ה בין יחיד שאסור בת"ת לפני המת לבין רבים שמוותרים בלימוד תורה לפני המת, בדברי הנצי"ב שלפנינו נראה שאע"פ שהוא מסכים לחלוקה בין דבר הנעשה לכבוד המת לדבר שלא נעשה לכבוד המת, הוא חולק בפרטי הדין, לדבריו ההפך הוא הנכון, לימוד תורה ביחיד לא הוי לועג לרש, ואילו ברבים הוי לועג לרש.

הנצי"ב (סוטה מג:) הביא את הגמ' הנ"ל (ברכות ג:) שאמרה דאין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת. ומגמ' זו משמע שד"ת אסורין לגמרי, ורק דבריו של מת מותרין בפניו, אמנם בגמ' בסוטה (מג:) נאמר: "כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב: מת תופס ארבע אמות לק"ש, דכתיב: לועג לרש חרף עושהו" נראה דדוקא ק"ש אסורה בפניו, אך שאר ד"ת אינם אסורים. ותירץ סתירה זו ע"פ מש"כ בשאלתות דרב אחאי (חיי שרה שאילתא יד) "ואסור לאישתעוויי קמי שיכבא מילתא דלא צריכא ליה", וממש"כ "לאישתעוויי" וכן מהגמ' בברכות שאמרה "אין אומרין בפני המת..." משמע דדוקא לספר ולדבר עם אחרים אסור, אך ללמוד בפ"ע יהיה מותר. כך משמע גם ברמב"ם בהלכות אבל (ה, טו) שכשדיבר על האיסור העצמי של אבל ללמוד תורה כתב דאבל אסור לעסוק בד"ת, ומוכח דדוקא ביטוי כזה של עסק

⁴ אמנם הטור (יו"ד שעו) כותב לעניין הקדיש שלאחר הקבורה "וסותמין גולל הקבר וחולצין מנעל וסנדל ומרחיקין מעט מבית הקברות ומקדישין יתגדל ויתקדש שמייה רבא בעלמא... מנהגינו להתרחק מבית הקברות שיעור חמשים אמות או ק' אמות ויש מקומות שבונים בית לדבר זה אבל לתוך ארבע אמות לא דמת תופס ד' אמות לקריאת שמע", ומוכח בדבריו דאיסור לועג לרש חל גם על הקדיש הנאמר על המת לאחר קבורתו. ובטור נראה כשיטת התוס' בסוגיין שהסבירו שהיה מותר לעשות ישיבה על קברו של חזקיהו משום שהרחיקו ד"א, ומשמע מדבריהם שאע"פ שהייתה ישיבה זו לכבודו, אכתי היה צריך להרחיק ד"א.

התורה הוא כלפי עצמו. ולדבריו של הנצי"ב יש לחלק בין לימוד תורה לעצמו שמותר כגמ' בסוטה, לבין ת"ת עם אחרים שאסור כגמ' בברכות.

והקשה הנצי"ב על חילוק מהגמ' בברכות (יה). שאסרה ללכת בביה"ק כאשר קורא בס"ת, ומשמע שקריאה ביחיד ג"כ אסורה, ותירץ שגם ביחיד יש אופן שיהיה אסור, והוא כאשר עוסק בקביעות, אבל ללמוד בחשאי בפ"ע יהיה מותר, ולכן ברבים תמיד אסור, וביחיד מותר כאשר לומד לא דרך קביעות דהיינו בחשאי⁵, משא"כ קרי"ש שאסורה בכ"מ. ולסיכום: ק"ש ות"ת דרבים אסורים בכ"מ, ות"ת ליחיד מותר רק דרך ארעי וחשאי.

מכך שהנצי"ב סובר דדוקא בקביעות אסור ללמוד ליד המת, אך בחשאי בפ"ע שרי, ניתן להבין שיסוד החילוק כאן הוא האם זה דרך לעג או לא דרך לעג, שיחיד בחשאי אינו דרך לעג, משא"כ יחיד בקביעות או רבים הוי דרך לעג, וכן ק"ש שעניינה זה קבלת עול מלכות שמים וזה לעג לרש שהוא חופשי מן המצוות ואין עליו עול מלכות שמים. ומהנצי"ב נראה להתיר כל דבר שאינו דרך לעג.

ובדברי הנצי"ב אנו לומדים שאע"פ שחלוק בפרטי הדין על הרמ"ה (שיחיד לנצי"ב מותר ולרמ"ה אסור, ורבים מותרים לרמ"ה אך לא לנצי"ב), מ"מ מסכים לעיקרון הרמ"ה לחלק בין דרך כבוד לשאינו דרך כבוד.

שיטת רבנו יונה

רבנו יונה (ברכות יא. מדפה"ד) דן בעניין הליכה בציצית בביה"ק ומדבריו ניתן ללמוד דרך שנייה בחלוקה להיתר ולאיסור בלועג לרש:

"מיהו אפשר לומר דדוקא בציצית שמטיל במלבוש שלבוש לצורך עצמו כמו שהיה מנהגם באותו זמן שהיו הולכים כל היום מלבושין בטליתות כגון זה אמרינן דמותר וסגי ליה בדלייה אבל בטליתות שאינם מכוונים בהם למלבוש אלא לקיים המצוה של ציצית בלבד כדי שלא תשתכח תורת ציצית יש לו ליהרהר שלא יהלך בבית הקברות משום לועג לרש חרף עושהו".

וישנו קושי בדבריו שמעיקרא כתב שבימיהם לא היה איסור לפי שהיו לכל בגדיהם ארבע כנפות ואי אפשר שיסירו בגדיהם כשהולכים על הקברים, ומשמע שבימינו אין איסור בגלל שאין לכל בגדינו ד' כנפות, אלא רק לבגד מיוחד יש ד' כנפות וניתן להורידו בנקל, והיה לו לסיים 'אבל אנו שאין לנו בכל בגדינו ארבע כנפות אסור', והוא סיים בחילוק שאיננו קשור לרישא של דבריו, שכתב "אבל טליתות שלנו שאין אנו מתכוונים למלבוש אלא לקיים מצות ציצית נראה דהוה כמו תפילין ואית ביה משום לועג לרש", וכן התקשו בהבנת דבריו הב"ח (או"ח סימן כג) והמעדני יו"ט כאן (אות פ').

הב"ח ביאר שכוונת רבנו יונה היא לעניין חיוב הסרת הטלית בביה"ק, שדוקא בימיהם היה סגי בהגבהה שאם יסיר מלבוש העליון שיש בו ציצית צריך הוא להסיר כל המלבושין כיוון שבכולם יש ציצית, וזה דבר בלתי אפשרי שיסיר את כל בגדיו, ולכן יש היתר בהגבהה ולית ביה משום לועג לרש. אבל בימינו מכיון

⁵ על פניו לא כ"כ מובן בדברי הנצי"ב מה מותר ליחיד, דמשמע בתחילה דדוקא דרך קביעות אסור ביחיד, הא דרך עראי שרי, ובסו"ד משמע דדוקא דרך חשאי מותר, ונ"ל דכוונתו היא שדרך חשאי היא ההפך של דרך קביעות, שהרי בעניין לועג לרש אין נראה לחלק אם לומד באופן חד פעמי או באופן קבוע, ודרך קבע היינו שלומד בצורה הנראית לעין, כמו מי שקבוע כאן, וחשאי חשיב דרך עראי.

שאין אנו מכוונים בטלית של מצוה העליון לצורך מלבוש אלא רק לשם מצוה אית ביה משום לועג לרש אם לא יסירנו מעליו.

והמעדני יו"ט ביאר את דברי הרא"ש בשם רבנו יונה, שיש לדעתו שני סייגים: האחד, דווקא בימיהם שכל מלבושיהם היו ד' כנפות וא"א להצריך אותו להוריד כל בגדיו קודם הכניסה לביה"ק התיירו לו להיכנס עם הציצית לביה"ק, ולכן האידנא שיש רק בגד אחד של ציצית, צריך להורידו. הסייג השני הוא שדווקא בימיהם שהטילו הציצית במלבוש שלובש לעצמו, ומטרת הציצית הייתה לשם לבוש ולא לשם מצווה, היה מותר להיכנס כך לביה"ק, אבל טליתות שלנו שאין אנו מתכוונים למלבוש אלא לקיים מצות ציצית הוה כמו תפילין ואית ביה משום לועג לרש.

יוצא מדבריו שניתן להתיר כאשר מתכוון למלבוש ולא לשם המצווה, וכיום שלובשים ציצית לשם מצווה בלבד יהיה אסור.⁶

והרא"ה (ברכות יח.) כתב על המעשה של ר' חייא ור' יונתן שהלכו בביה"ק:

"והשתא ודאי לא אסרינן ליה משום לועג לרש, דהא לא מדכרינן ליה להאי טעמא כלל ולא אסרינן ליה משום דלבוש טלית בבית הקברות וכדאמרינן לעיל לא יהלך אדם בבית הקברות ותפלין בראשו... דהוה מצוה מיוחדת בפני עצמה אבל כאן שהיה מצוה שבטליתו אין אומרינן שלא ללבוש טליתו, משום הכי לא אשכח ליה לאיסורא שום טעמא אלא דאמר ליה למדלייה דלא לירמיה תכלתא על קבריה. ואהא דיקינן בגמרא אי ידעי אי לא ידעי למימרא אי איכפת להו אי שדי תכלתא על קיברא, ואילו לעיל גבי לועג לרש לא דיקינן הכי כלל, דאפי' לא ידעי כלל איכא משום הכי, אבל בהא דקפדא משום דתכלתא שדיא אקברא בהאי איכא אי ידעי וקפדי בהכי או לא".

ובדבריו ניתן להבין שהוא סובר כרבנו יונה, שמעיקרא אמר שרק ס"ת ותפילין שהן מצוות בפ"ע יש בהם משום לועג לרש, משא"כ בציצית שהיא מצוה שבטליתו וא"א לומר לו שלא ילבש טליתו, ולכן אין בלבישתה בביה"ק משום לועג לרש, וכל זה נכון דדוקא בזמנם שעיקר הציצית היה ללבוש, אך האידנא שעיקר הציצית למצווה, יודה הרא"ה שזו מצווה עצמית כתפילין וס"ת, וממילא יצטרך להוריד את טליתו בכניסה לביה"ק.

אמנם מהר"י בן חביב (ה"ד בב"י או"ח סימן כג) פירש דברי הרא"ה שהוא חולק על רבנו יונה, ולשיטתו גם בזמננו שעיקר הציצית זה למצווה אין בזה משום לועג לרש לפי שהציצית איננה מצווה עצמית אלא תלויה אם יש בבגד ד' כנפות. אמנם הב"י פירש את דברי הרא"ה כפי שכתבנו לעיל שהוא סובר כרבנו יונה. אף שכיום עיקר הטלית זה למצווה ולא לכיסוי, ניתן ללמוד מרבנו יונה את העיקרון שדבר שאין עיקרו למצווה, אין בו משום לועג לרש, כמו ציצית שבעבר היה עיקרה לכיסוי ולא היתה מוגדרת כמצווה.

מחלוקת רבנו פרץ והמהריט"ץ

חלוקה שלישיית ניתן למצוא בדברי רבנו פרץ בסוגיין בב"ק, שתירץ דאין בהושיבו ישיבה על קברו משום לועג לרש כיוון שהוא "הרבה תורה ליכא משום לועג לרש, כדאמרינן שבדקו מדין עד באר שבע ולא

⁶ אמנם התפארת שמואל (שם אות ו') סייג וכתב שדווקא בטלית שמלבישים על בגדיו לשם מצות ציצית כמו שהיה המנהג מקודם, בזה יש משום לועג לרש, אבל עכשיו שלובשים טליתות קטנים מתחת הבגדים אין בו משום לועג למתים שהרי מכוסה היא וגם רבנו יונה יודה בזה שיהיה מותר להיכנס כך לביה"ק אף בזמננו.

מצאו... "ובדבריו מובן שאיסור לועג לרש נמדד באופן אישי ע"פ האדם הקבור, שאם אדם זה הרבה תורה אין בת"ת על קברו משום לועג לרש".

עפי"ד שאיסור לועג לרש נמדד ע"פ הנקבר לחוד ניתן לומר שלא יהיה איסור להגיע עם תפילין לקברה של אשה, כיוון שלאשה זו לא היה חיוב תפילין בחייה, ולכן אין בזה משום לועג לרש. בניגוד לרבנו פרץ ממנו משמע שאיסור לועג לרש נמדד באופן אישי ע"פ האדם הקבור, המהריט"ץ בחידושו לב"מ (סו.) דן בעניין ומכריע דאין לחלק בזה:

"עוד נסתפקתי מה שאסרו ז"ל להתפלל בתוך ארבע אמות של קבר אם הוא קבר ילד קטן כמו בני צדיק שאין שם קבר אלא הוא אם אסור להתפלל תוך ארבע אמותיו או לא מי אמרין זיל בתר טעמא טעמא מאי אמור רבנן אסור להתפלל משום לועג לרש חרף עושהו שנראה כמלעיג על המת שהוא מתפלל והמת אינו יכול להתפלל וא"כ היינו דוקא בגדול שהיה יכול להתפלל ולקרות בתורה אבל קטן דאפילו כשהיה בחיים לא היה מתפלל ולא קורא בתורה א"כ לא שייך לועג לרש ויהא מותר או דילמא לא פלוג רבנן דלא נתנו דבריהם לשיעורין".

והכריע:

"ונראה לומר דאסור דאפילו להך טעמא נמי שייך גבי קטן ואולי שייך טפי לועג לרש שיאמר הקטן הנה זה לועג עלי שלא הגעתי לשנותיו שאלו הגעתי לשנותיו הייתי קורא ושונה ומתפלל נמצא דשייך טפי לועג לרש ועוד מי יודע רוח האדם אם בסוד הגלגול נשמת הצדיק הקטן הזה היא של אדם גדול בשנים ובא בגלגול... נמצא דשייך שפיר האי טעמא ועוד מטעמא דכתיבנא דלא פלוג רבנן... תדע דהא ההוא עובדא דאמר בגמרא חזייה דהוה לביש ציצית בבית הקברות אמר ליה דלייה דלא לימרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו והתם מי יודע אם אותן קברות שהיה מהלך היו קטנים או נשים הפטורים מן הציצית ועם כל זה סתם ואמר דרך כלל בבית הקברות לומר בכל הקברות אסור לא שנא איש לא שנא אשה לא שנא קטן ועוד מטעמא אחרינא אסור מפני הרואים שיראו אותו מתפלל בצד הקבר ולא יתנו לב לומר קטן היה הילכך אסור בכל גוונא..."

בדבריו ניתן להבין כמה טעמים לאסור לקרוא ק"ש ולהתפלל אף ליד מי שלכא' אין בו משום לועג לרש: א. רבנו לא פלוג באיסורייהו, וכיוון שאסרו להתפלל ליד מת משום לועג לרש, אסור בכל. ב. אולי זהו גלגול של אדם אחר שבדידיה שייך לועג לרש⁸. ג. יש לאסור מפני מראית העין⁹ שיראוהו מתפלל ולא ידעו שזה קבר של מי שלא שייך בו לועג לרש¹⁰.

⁷ בנוסף לכך, יש לציין את שיטת תלמיד הרשב"א (בסוגיין) שכתב דהתירו בחזקיה בגלל שתי סיבות, האחת שהיה במרחק ד"א, והשנייה משום שהרבה תורה בישראל, וכתב בסו"ד שע"ז סמכו כיום לעשות השכבה לת"ח ולהקים ישיבה על קבריהם, ומשמע מדבריו שאע"פ שמשכים לחילוקו של רבנו פרץ שמי שהוא בעל תורה גדול, לא שייך לגביו לועג לרש, מ"מ הוא מחמיר גם כשיטת התוס' דאעפ"כ צריך ריחוק ד"א מן הקבר. אמנם קשה ע"ד, שאם הישיבה בריחוק ד"א מהמת, מדוע יהיה מותר רק בת"ח, הרי אין בזה לועג לרש כלל, ואמור להיות מותר גם במי שאינו ת"ח, ודבריו אינם ברורים כ"כ.

⁸ לגבי סברא זו שמא היה גלגול של אדם החייב במצוות, כתב בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סימן נג): "אי משום הא לא איריא לפענ"ד לדינא כי הנסותרות לה' אלקינו מה שהי' בגלגול הקודם ואין לפנינו רק הנגלות מה שהי' המת הנקבר הלז". אמנם בפוסקים המובאים לקמן נראה שתפסו עיקר כסברא זו.

⁹ גם למ"ד שהאיסור הוא רק מדרבנן, מצינו בכמה דוכתי שאסרו משום מראית עין אף באיסור דרבנן, עי' ערוך השולחן (או"ח שכז, ב).

¹⁰ גם הצ"ח (ברכות ג:) סובר שיש איסור לועג לרש אף בנשים, שהצ"ח הקשה מאי קמ"ל ר' זריקא (בדף ג:) שאין אומרים לפני המת אלא דבריו של מת הרי תניא להדיא (בדף יח.) את איסור לועג לרש, ותירץ דהברייתא בדף יח. אסרה רק בפני המת ור' זריקא קמ"ל שבפני המת אסור כל החדר ולא מטעם לועג לרש, אלא מטעם שנראה כמסיח

ע"פ שני הטעמים הראשונים (לא פלוג, גלגול של אחר) ניתן להבין שמהריט"ץ חולק על רבנו פרץ שכתב טעם היתר בחזקיהו כיוון שהיה אדם גדול והרבה תורה בישראל, כיוון שהמהריט"ץ אכתי חושש מהטעמים הנ"ל, אמנם טעמו האחרון (מראית עין) עולה בקנה אחד עם רבנו פרץ כיוון שבהקמת ישיבה על קברו בולט הדבר שזהו קברו של חזקיהו, בנוסף לכך שהוא היה מלך ומסתמא הכירו וידעו שזהו קברו, ולא היה בזה חשש של מראית עין.

ניתן לומר שהחולקים על רבנו פרץ ידחו דבריו ויאמרו דמה לי שהרבה תורה בישראל סו"ס כעת אינו יכול ללמוד תורה והוי כלפיו לועג לרש, והוא יענה שסו"ס התורה שהרבה עדיין נפוצה בעמ"י וזכויותיו מתרבות מיום ליום.

שיטת הר"י מיגש

גם הר"י מיגש (שו"ת בסיומן מ"ז והו"ד בשיטמ"ק בסוגיין) דן בעניין זה וכתב דגבי חזקיה לא היה לעג לרש בכך שהקימו ישיבה על קברו, מכיוון שחכם שהייתה לו ישיבה בחייו ומתכוונים בני ישיבתו לכבדו וללמוד לפניו כדרך שעשו לו בחייו, ורוצים לומר שמועות ממנו, אין בזה כלל לועג לרש אלא אדרבה זהו כבוד גדול בשבילו.

לדבריו, כדי להתיר עשיית מצוות בפני המת מפני איסור לועג לרש, יש צורך בשני תנאים: האחד הינו שהמת הוא ת"ח, והשני הוא שמצווה זו נעשית לכבודו. ובעצם שיטתו משלבת הן את הרמ"ה (שהתיר כשהמצווה לכבוד המת אף שאינו ת"ח) והן את רבנו פרץ (שהתיר כאשר מדובר בת"ח אף שהמצווה איננה לכבודו), והר"י מיגש מצריך גם ת"ח וגם לכבודו. בנוסף לכך הר"י מיגש כתב: "והיה דאמרינן אין אומרים לפני המת אלא דבריו של מת ואוקימנא בד"ת... במת שלא היה חכם ולא בעל ישיבה עסקינן", ולדבריו גם דרשה בעלמא אסורה בפני מי שאינו ת"ח.

בהמשך דבריו ביאר שכדי שהישיבה שהוקמה על קברו תוגדר "לכבודו", צריך שני תנאים: א. שהלומדים מתכוונים לעשות כבוד למת ולא לומדים להנאת עצמם. ב. שהישיבה היא עם ת"ח מרובין, שרק כך נחשבת בתור "כבוד", אך אם יש אחד או שניים שלומדים אין זו ישיבה, וממילא אין זה כבוד למת. אמנם צ"ע דברי הר"י מיגש בהמשך תשובתו שכתב "וכן הא דתניא (ברכות יח.) לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין וכו' ויקרא ויתפלל... במת שלא היה חכם ולא בעל ישיבה עסקינן...", שיוצא עפי"ד שהאיסור להניח תפילין בבית"ק הוא דווקא לפני קברו של מת שלא היה ת"ח, אך לפני קבר של ת"ח יהיה מותר, ויש להבין דבשלמא אמירת ד"ת תהיה מותרת לפני קברו של ת"ח ולא לפני קבר של מי שאינו ת"ח כיוון שזה עסק בתורה כל חייו וזה לא, אמנם הנחת תפילין שאיננה מתנת חלקו של הנקבר לפניו בלבד, שהרי גם מי שלא היה ת"ח ובעל ישיבה בחייו מניח תפילין, וא"כ מדוע התיר הר"י מיגש הנחת תפילין רק לפני קבר של ת"ח, וצ"ע.

דעתו מלטפל בקבורתו, אמנם התוס' שם כתבו דגם ר' זריקא אסר רק בד"א, וא"כ חזרה הקושייה, מאי קמ"ל ר' זריקא מעבר לברייתא בדף יח. ותירץ הצ"ח שהייתה הו"א לומר דבנקבות ליכא איסור לועג לרש דבלא"ה פטורות כבר בחייהן, והברייתא דלקמן עסקה בבית"ק שקבורים שם גם זכרים וגם נקבות, ולכן יש שם איסור לועג לרש, אך הו"א הייתה דבנקבה לחודה ליכא איסור לועג לרש, קמ"ל ר' זריקא שאף בנקבה לחודה יש איסור לועג לרש. ויוצא ע"פ שיטת התוס' שגם בנקבה יש איסור לועג לרש. וניתן לומר שרבנו פרץ יסביר שהרבותא של ר' זריקא היא כפי שהסביר הצ"ח בתחילת דבריו, והוא לא ס"ל כתוס'.

שיטת הרמב"ם

הצעת דברי הרמב"ם

כתב הרמב"ם (קרי"ש ג, ב):

"אין קורין לא בבית המרחץ ולא בבית הכסא אף על פי שאין בו צואה ולא בבית הקברות ולא בצד המת עצמו ואם הרחיק ארבע אמות מן הקבר או מן המת מותר לקרות, וכל מי שקרא במקום שאין קורין בו חוזר וקורא".

יש להבין מש"כ בסוף ההלכה שמי שקרא במקום שאין קורין צריך לחזור ולקרות, שאם הטעם הוא משום לועג לרש, מדוע הקורא בביה"ק צריך לחזור ולקרות, וכי מי שעבר על איסור לועג לרש צריך לחזור ולקרות? והרי אין הקריאה שבצד המת דומה לקריאה שבבית הכסא דשם אסרו שאין המקום ראוי לכך, משא"כ בצד המת שלא אמרו אלא משום כבודו של מת ואם עבר על כבודו של מת מש"ה אין ראוי לומר שלא יצא ידי חובתו בקריאתו, והדבר דומה למי שבאמצע קרי"ש פשט ידו וגנב, וכי נחייבו לחזור ולקרות ק"ש?! ה"נ בלועג לרש, מדוע יהיה חייב לחזור ולקרות ק"ש?

אכן כך תמה שם הראב"ד: "א"א אם אמר על מי שקרא בצד המת שיחזור ויקרא לא אמר כלום", והיינו מהטעם הנזכר, שאין לומר שיחזור ויקרא בגלל שעבר עבירה באמצע ק"ש, וכן תמה הרמ"ך: "צ"ע מאין הוציא זה דאם קרא בצד המת שיחזור ויקרא, כיון דאינו אסור אלא משום לועג לרש למה יחזור ויקרא?". וכך הקשה הג"ר וואלף באסקאוויץ' בעל ה"סדר משנה", על הכס"מ דפירש דהטעם הוא משום לועג לרש, דלדבריו מדוע הרמב"ם (קרי"ש ג, ב) כתב בסוף ההלכה: "וכל מי שקרא במקום שאין קורין בו חוזר וקורא", וכי מי שעבר עבירת לועג לרש צריך לחזור ולקרות?! ומדבריהם מובן שישנו קושי בהסבר טעמו של הרמב"ם משום לועג לרש, שא"כ מדוע צריך לחזור ולקרות.

מפני קושייה זו, מדוע צריך לחזור ולקרות אם קרא לפני המת, וגם מכך שהרמב"ם כלל את ביה"ק יחד עם בית הכסא ובית המרחץ, נראה שטעמו של הרמב"ם לאסור לקרוא ק"ש בביה"ק איננו משום לועג לרש, אלא משום שזה מקום טינוף וזוהמה כמו בית הכסא ובית המרחץ, וכ"כ שם רבנו מנוח: "לפי שסתם בית הקברות הוא מזוהם ומעופש, ותו משום לועג לרש", ומובן מדבריו דהאיסור לקרות ק"ש בביה"ק נובע משני טעמים האחד משום שביה"ק חשוב כמו בית הכסא ובית המרחץ שאסורים באמירת דברים שבקדושה לפי שהטינוף מצוי בהם, והסיבה שבגללה הצריך הרמב"ם לחזור ולקרות היא משום שהטינוף מצוי, ולא בגלל לועג לרש, והשני משום לועג לרש.

אמנם דעת הכס"מ היא שטעמו של הרמב"ם הוא רק משום לועג לרש, וכתב שאפשר לומר שמש"כ הרמב"ם שצריך לחזור כוונתו היא לבית הכסא ובית המרחץ, ולא למת. עוד תירץ שצריך לחזור ולקרות אף מפני המת שכיון שעבר על דברי חכמים קנסוהו לחזור ואפי' אם היה שוגג כדי שיהיה פעם אחרת. הסברו הראשון של הכס"מ קשה מלשון הרמב"ם שכתב להדיא על הלכה זו "וכל מי שקרא במקום שאין קורין בו חוזר וקורא", ומשמע שהרמב"ם כתב זאת גם על המת. ולגבי תירוצו השני שחכמים קנסוהו כיוון שעבר על דבריהם, תמה עליו הגר"י קאפח (בפירושו לרמב"ם בהלכות אבל יד, יג עמוד ריו) היכן מצא את הקנס הזה?

יש מי שהביא ראייה לכס"מ מהתוס' בברכות (יא. ד"ה תני) שכתבו לגבי דברי רב יוסף שאמר שהעושה כדברי ב"ש בק"ש (שצריך שכיבה ממש וקימה מממש בשעת ק"ש) לא יצא יד"ח וכמו"כ היושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, לא יצא יד"ח, וכמו שנאמר בסוכה (ג.) "אם כן היית נוהג לא קיימת מצווה מימך", ומוכח שאע"פ שזו סה"כ גזירה דרבנן שמא ימשך ויקרא בתוך ביתו קנסוהו חכמים, וה"נ לגבי מי שהטה וקרא ק"ש כב"ש, אע"פ שמן הדין אין בכך בעייה אף לב"ה, כיוון שסו"ס אין זה נכון, קנסוהו חכמים לחזור ולקרוא, כ"כ התוס' שם, ויש מכך ראייה לכס"מ שאע"פ שסה"כ עבר על לועג לרש, צריך לחזור ולקרות מפני הקנס שקנסוהו שעבר ע"ד חכמים¹¹.

ובהלכות תפילין (ד, כג) כתב:

"לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו, ואפילו בתוך ארבע אמות של מת או בתוך ארבע אמות של קבר צריך לחלוץ תפיליו עד שירחיק ארבע אמות, ולא ילבש אדם תפילין עד שיכסה ערותו וילבש בגדיו..."

גם בהלכה זו מוכח שטעמו של הרמב"ם באיסור הנחת התפילין בביה"ק אינו משום לועג לרש, אלא מפני שאין זה כבוד לתפילין, וכמו שכתב בסוף ההלכה "ולא ילבש אדם תפילין עד שיכסה ערותו", וא"ת שטעמו של הרמב"ם הוא משום לועג לרש, מה עניין זה אצל זה, דביה"ק האיסור הוא מפני לועג לרש, ובערוה האיסור הוא משום שאין זה כבוד לתפילין, אך א"ת שהטעם לאיסור בביה"ק לפי שהוא מקום מזוהם ומעופש, מובן מדוע הביא זאת הרמב"ם יחד עם האיסור להניח כשערוותו איננה מכוסה, כיון שבשניהם הבעייה היא שיש כאן ביזיון לתפילין. וכך גם מוכח מכל עניינו של פרק זה שרובו הגדול עוסק בהלכות כבוד התפילין ובאיסור לבזותן, וע"כ שגם בביה"ק הטעם הוא משום ביזיון לתפילין.

עוד כתב הרמב"ם בהלכות ס"ת (י, ו):

"לא יאחז אדם ספר תורה בזרועו ויכנס בו לבית המרחץ או לבית הכסא או לבית הקברות אף על פי שהוא כרוך במטפחות ונתון בתוך התיק שלו, ולא יקרא בו עד שירחיק ארבע אמות מן המת או מבית המרחץ או מבית הכסא, ולא יאחז את ספר תורה כשהוא ערום, ואסור לישב על מטה שספר תורה עליה".

גם בהלכה זו מובן בפשטות שטעמו של הרמב"ם באיסור הכנסת הס"ת לביה"ק שווה לאיסור הכנסת בבית המרחץ ובבית הכסא, והיינו שכל אלו מקומות שהכנסת הס"ת אליהם תגרום לבזיונו. וקשה לומר שהטעם הוא בגלל איסור לועג לרש, שא"כ מדוע הביא זאת הרמב"ם יחד עם בית הכסא ובית המרחץ, ובכלל כל ההלכות בפרק זה עוסקות בכבוד הס"ת ובאיסור לבזותו, וכמו שכתב בסוף ההלכה בה אנו עוסקים "ולא יאחז את ספר תורה כשהוא ערום, ואסור לישב על מטה שספר תורה עליה", והיינו משום דהוי ביזיון לס"ת, ומוכח דטעם הלכה זו הוא משום כבוד הס"ת ולא משום לועג לרש.

וכן יש להוכיח מכך שהרמב"ם עסק פה במקרה שאוחז את הס"ת ונכנס בו לביה"ק, שהרי איסור לועג לרש הוא רק כאשר עושה מצווה וכך לועג למת שאינו יכול לעשות מצווה, וכאן הרי לא קרא בביה"ק ואין כאן מצווה, וע"כ שהאיסור כאן הוא משום דהוי ביזיון לס"ת שמכניס אותו למקום זוהמה ועיפוש.

¹¹ אמנם יש לציין שעדיין קשה על הכס"מ מדוע הרמב"ם כלל את ביה"ק יחד עם בית הכסא ובית המרחץ, שהרי אע"פ שהדין שווה, מ"מ הטעם שונה בתכלית. ועיין בדברי חמודות (ברכות פרק ג אות ט"ו) שכתב: "אלא שצ"ל שהוא קנסא והוא דוחק לומר דהרמב"ם פסק מדנפשיה לקונסו לכך נראה בעיני דהברכות לא יחזור כלל ואפשר דגם הרמב"ם יודה בזה אלא שא"כ ה"ל לפרש דהא בבה"כ ובית המרחץ ודאי דחזור בכל מידי דהוי י"ח ברכות דתפלה".

אמנם הכס"מ מחדש כאן שישנה מצווה גם באחיזת הס"ת, לדבריו אחיזת ס"ת בזרועו אף ע"פ שאינו קורא בו מצוה היא ויש בה משום לועג לרש, אמנם תירוץ זה קשה מכמה סיבות. האחת, שהכס"מ סתר את עצמו שהרי הוא כתב (אבל יד, ג) "דבלא קריאה בו מאי לועג לראש איכא", ולדבריו אין שום מצווה באחיזת הס"ת בידו. שנית, מדוע הרמב"ם כתב באותה הלכה: "ולא יקרא בו עד שירחיק ארבע אמות מן המת", הרי זה כ"ש, שאם אחיזה אסורה כ"ש שקריאה אסורה. ועוד קשה שמשמע שמדובר פה גם בקורא בו, דדווקא כשאוחזו וקורא בו צריך הרחקה ד"א, ולא כשאוחזו לבד, ולכן וודאי לרמב"ם אין איסור לועג לרש באחיזה בלבד, אלא רק כשאוחזו וקורא בו איכא בזה משום לועג לרש¹².

ניתן לתרץ את הקושיה השנייה ע"פ מש"כ הדרישה (רפג, ג) בביאור דברי הטור שהעתיק לשון הרמב"ם כאן, וביאר הדרישה שלשית הטור ישנו איסור אף באחיזה בלבד ללא קריאה, ומ"ש הטור "לא יקרא בו" דמשמע דדוקא קריאה בו אסורה לאו דווקא, אלא ר"ל בו במה שכתוב בתוכו ולא דווקא בתוכו דס"ת אלא מדאירי לפני זה באחיזת ס"ת נקט לשון קצרה דגם לא ילמוד תורה, ואפ"ל שזו גם כוונת הרמב"ם כאן. וכ"כ שם הב"ח דע"כ צ"ל שישנו איסור גם באחיזה לחוד, כיון שהגמ' בסוטה (ג:) אמרה שמת תופס ארבע אמות לק"ש, ומוכח דגם ק"ש בע"פ אסורה, וא"כ כ"ש שקריאה מתוך ספר אסורה, אלא ע"כ שהתחדש בס"ת שגם אחיזה היא מצווה וממילא היא אסורה משום לועג לרש.

ועוד כתב הרמב"ם (אבל יד, ג) כתב:

"בתי הקברות אסורין בהנאה, כיצד אין אוכלין בהן, ואין שותין בהן, ואין עושין בהן מלאכה, ולא קורין בהן ולא שונין בהן, כללו של דבר אין ניאותין בהן, ולא נוהגין בהן קלות ראש, לא ילך אדם בתוך ארבע אמות של קבר ותפילין בידו וספר תורה בזרועו, ולא יתפלל שם, וברחוק ארבע אמות מותר".

ומכך שהרמב"ם עסק פה במקרה שהתפילין בידו, ולא שמניח אותם, יש להוכיח שהאיסור כאן איננו משום לועג לרש, שהרי ליכא מצוה באחיזת התפילין ואיסור לועג לרש זה רק כאשר מקיים מצווה לפני המת. אמנם הרדב"ז ביאר שכוונת הרמב"ם היא שלא מבעיא בזמן שהם בראשו שהוא מקיים מצוות תפילין דאיכא לועג לרש אלא אפילו שהוא תופס אותם בידו אסור מחמת שלועג לרש (וביאר שבגלל זה השמיט הרמב"ם מלת "וקורא" דאע"ג דאינו קורא איכא משום לועג לרש).

נראה שדברי הרדב"ז לפיהם יש באחיזת התפילין לחוד משום "לועג לרש" אע"פ שאין כאן מצווה, יובנו ע"פ מש"כ הר"י מיגש (סימן מז): "נמצא האוחז תפילין בפני המת... כאילו לועג על המת לפי שמראה שהוא חייב במצוות והמת אינו חייב במצוות, דנעשה רש מהן...". לשיטתו, איסור לועג לרש איננו רק כאשר מקיים מצווה, אלא גם כשמחזיק בידו חפץ של מצווה לפני המת הוי לועג לרש, שנראה כאומר לו ראה מצווה זו שאתה פטור הימנה.

¹² את שתי הקושיות האחרונות הקשה הג"ר זאב טרובוביץ' בספרו זיו משנה, שסיים וכתב דמש"כ הרמב"ם איסור אחיזה בס"ת בביה"ק הוא עפ"י דהזוה"ק (אחרי מות, דף צא) שאמר דהמתים מזדעזעים מאוד כשבאים אליהם עם ס"ת, ואם יש באותו ס"ת טעות איכא בזה גם סכנה גדולה, וכיוון שאנן לא בקיאי בחסרות ויתרות, כדאי' בפ"ק דקידושין, אסר הרמב"ם להכניס ס"ת לביה"ק משום הסכנה [ועיי' בנוב"י או"ח מהדר"ת סימן ק"ט, בעניין הוצאת ס"ת לביה"ק בשעת הסכנה שהביא מתחילת הזוה"ק הנ"ל שע"ז מתעוררות נפשות המתים ומודיעים להקבורים בתברון ומעוררים רחמים, אולם אם יש חסר או יתר בס"ת זה יכול לגרום לסכנות עצומות וכמעט שנגרם חורבן מזה, ולכן סיים הנוב"י וכתב "ותוכל להרבות תפילות ובקשות בבכי ושברון לב ורחמנא ליבא בעי"].

ולפי הנ"ל יוצא שישנה מחלוקת בין הרדב"ז והר"י מיגש לבין הכסף משנה הנ"ל בהלכות ס"ת, שלשיטת הרדב"ז והר"י מיגש איסור לועג לרש איננו רק כאשר עושה מצווה לפני המת, אלא אפילו אם מחזיק תשמיש מצווה בפני המת עובר משום לועג לרש, ואילו לשיטת הכסף משנה איסור לועג לרש הוא רק במצווה, ולכן נדחק וחיידש שלרמב"ם גם אחיזת ס"ת בלחוד היא מצווה, אמנם הכסף משנה סת"ר א"ע בזה וכו'ל.

לסיכום: ניתן ללמוד שלשיטת הרמב"ם אין את איסור לועג לרש, והוא אסר את הכנסת התפילין והס"ת וכו' בביה"ק מחמת שזהו מקום מטונף, בדומה לבית הכסא ובית המרחץ. אמנם ראינו שבכל הלכה בה משמע שלרמב"ם אין את איסור לועג לרש, ניתן לדחוק ולומר הסבר כלשהו שעל פיו הרמב"ם סובר את איסור זה, אמנם נראה יותר ששיטת הרמב"ם בפשטות היא שאינו סובר את איסור זה, וכן הוכיחו כמה אחרונים (הרב קאפח ור"י אריאלי, הוב"ד לקמן) מכך שהרמב"ם לא כתב את איסור ללכת עם ציציותיו בביה"ק, שמשמע שהוא סובר שביה"ק הוי כבית הכסא ולכן מותר להיכנס אליו עם ציציות, ואם הוא סבר את איסור לועג לרש גם ההליכה בציציות בביה"ק הייתה אסורה.

אך אפשר לדחות ראייה זו ע"פ מש"כ לעיל בשם רבנו יונה שבזמנם עיקר הציצית הייתה למלבוש וכיסוי ולא למצווה ולכן לית בזה משום לועג לרש, דרק בדבר שעיקרו למצווה איכא משום לועג לרש, ואולי הרמב"ם סבר שגם האידנא עיקר הציצית היא למלבוש וכיסוי ולא למצווה ולכן אין בלבישתה בביה"ק משום לועג לרש, אך דוחק לומר דהרמב"ם ס"ל כחילוק זה של רבנו יונה בשעה שלא כתב אותו להדיא ועוד קשה לומר כך, שהרי רבנו יונה כתב על דורו שהאידנא עיקרו למצווה.

ואולי ניתן לדחות את הראייה הנ"ל (שהרמב"ם לא סובר את איסור לועג לרש מכך שלא הזכיר את האיסור ללכת בציצית בביה"ק) ע"פ מש"כ הרא"ה (ברכות יח.) על המעשה של ר' חייא ור' יונתן שהיו הולכים בביה"ק, שהרא"ה מפרש שמעשה זה אינו קשור כלל לאיסור לועג לרש, שהרי איסור זה לא הוזכר בהאי מעשה כלל, אלא הוזכרה רק סיבה אחת "שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו", כלומר שכאשר טליתו מושלכת ע"ג הקברים זה מביע זלזול בקבר המת, וחיידש הרא"ה שרק בתפילין וס"ת שהן מצוות מיוחדות בפ"ע שייך לועג לרש, משא"כ בציצית שאינה מצווה עצמית אלא היא תלויה בטלית, שאם יש טלית עם ד' כנפות צריך להטיל בה ציצית, ולכן בציצית אין איסור לועג לרש. ממילא ניתן לומר שהרמב"ם סובר כמו הרא"ה בעניין הציצית שלא שייך בה לועג לרש, ורק כאשר נגררת על הקבר זו בעייה, בסתמא מותרת, ולכן לא הזכיר אותה, אך את עצם איסור לועג לרש וודאי שהוא סובר.

אמנם צ"ע ממש"כ הרא"ה בהמשך דבריו: "שבטליתו אין אומרין שלא ללבוש טליתו", וניתן להבין ממשפט זה שהרא"ה סובר כמו רבנו יונה שבימיהם שהיה לכל הבגדים ארבע כנפות, ולא היה אפשר שיסירו בגדיהם כשהולכים על הקברים, לא היה בזה איסור לועג לרש, ואולי זו כוונת הרא"ה במשפט הנ"ל, וממילא האידנא שאין רוב הבגדים ד' כנפות ועיקר הטלית זה למצווה יש בלבישתה משום לועג לרש. וכפי שציינו לעיל, קשה לומר שהרמב"ם יחלוק על רבנו יונה במציאות שבימינו (האם עיקר הציצית למצווה או למלבוש)¹³.

¹³ אכן לעיל נכתב שדברי הרא"ה הללו נתונים למחלוקתם של מהר"י בן חביב ומרן בבית יוסף (או"ח סימן כג) שמהר"י בן חביב פירש דברי הרא"ה שהוא חולק על רבנו יונה, ולשיטתו גם בזמננו שעיקר הציצית זה למצווה אין בזה משום לועג לרש לפי שהציצית אינה מצווה עצמית אלא תלויה אם יש בגד ד' כנפות. לעומתו מרן בב"י כתב

המחלוקת בשיטת הרמב"ם

שיטת הרב יוסף קאפח (בפירושו לרמב"ם בהלכות אבל יד, יג. עמוד ריז) היא שהרמב"ם סבר שטעם האיסור בעשיית מצוות בביה"ק נתון למחלוקת בין הבבלי לירושלמי, שהבבלי סובר שטעם האיסור הוא משום לועג לרש, אמנם בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ה) כתוב: "הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיעה עונת קריאת שמע הרי זה פורש למקום טהרה ולובש את תפילו וקורא את שמע ומתפלל", ומשמע מדבריו דטעם הפרישה מן המת בשעת ק"ש איננה בגלל לועג לרש, אלא בגלל שמקום מקום טומאה, והרמב"ם לשיטתו במו"ג (ח"ג פרק מז) שסובר שהתורה הגדירה מציאויות שונות בתור "טמאות", בגלל הטינוף והזוהמה המצוי בהם:

"ואלו כולן ג"כ דברים מכווערים נמאסים, ר"ל זב וזבה ונדה ומצורע ומת ונבלה ושרץ ושכבת זרע. ועלו בדינו מאלה המשפטים תועלות גדולות ורבות, אחת מהן להתרחק מן הכיעור והמיאוס".

להבנתו הירושלמי סובר שביה"ק חשוב כבית הכסא וכבית המרחץ שהם מקומות שהטינוף מצוי בהם ולכן אסור לקרוא שם ק"ש, ואסור לאחוז תפילין או ס"ת ולהיכנס לשם.

וביאר הרב קאפח שהסיבה שהרמב"ם פסק כירושלמי נגד הבבלי היא משום שהוא הולך ע"פ השקפת עולמו ולפיה לא קיים יחס בין המתים לחיים, והביא לכך מספר ראיות, לדוג' מש"כ הרמב"ם (אבל ד, ד) "ולא יפנה אדם לבקר הקברות". וכן משמע גם ביחס לאמור בגמ' בתענית (זו). "למה יוצאין לבית הקברות פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים", והנפק"מ ביניהם בקברי גויים, ומן הראוי היה לפסוק כר' חנינא (שהוא 'חד אמר' בתרא, כדמוכח בירושלמי תענית פ"ב ה"א) דהוא מרא דתלמודא טפי מר' לוי, ואעפ"כ הכריע הרמב"ם (תענית ד, יז) כר' לוי, והיינו דהרמב"ם לשיטתו בהשקפת עולמו ביחס למת. ובהמשך דבריו הביא מספר דוג' לכך שהשקפת עולמו של הרמב"ם מכריעה במחלוקת אמוראים, וכן הביא בשם רס"ג¹⁴.

כפי שראינו לעיל גם רבנו מנוח סובר שיש מקום לומר ברמב"ם שאסור את הקריאה מחמת הזוהמה והטינוף המצויים בביה"ק, אלא שרבנו מנוח בשונה משיטת הרב קאפח שכתב דלרמב"ם לית ליה איסור לועג לרש כלל, סובר שלרמב"ם אסור לקיים מצוות בפני המת גם משום לועג לרש וגם משום הזוהמה והטינוף.

הסיבה להבדל זה היא מכיוון שרבנו מנוח הבין כך ברמב"ם בפשטות ולא הביא גמ' או ברייתא וכד' המסייעת לשיטה זו, ולכן כיוון שא"א לומר שהרמב"ם חולק על גמ' מפורשת, הוצרך לומר שסובר את שני הטעמים, אמנם הרב קאפח בניגוד אליו הבין שהירושלמי סובר את הטעם הזה, ולכן היה יכול לומר שהרמב"ם לא ס"ל את דברי הבבלי כלל.

כשיטת הגר"י קאפח דלרמב"ם אין איסור לועג לרש, ניתן למצוא גם בדברי הגר"ד יצחק אריאלי (ברכות יח. אות א) שכתב שבכל המקומות לא הזכיר הרמב"ם במפורש שזה איסור לועג לרש בפירוש, וכן השמיט את

דהרא"ה ורבנו יונה, לא פליגי ושניהם סוברים שהאידנא שעיקר הציצית למצווה, יש בה משום לועג לרש, וכל מה שכתב הרא"ה היה לגבי הזמן בו הציצית הייתה חשובה חלק מהלבוש.

¹⁴ ובנוסף לכך יש לציין שהרמב"ם לדרכו שפוסק לא מעט פעמים כירושלמי נגד הבבלי, וכמש"כ בשו"ת אבני נזר (חו"מ סימן קצב ד"ה בדין כתב): "יודוע שכמה פעמים פוסק הרמב"ם כירושלמי נגד הבבלי".

האיסור ללכת עם ציצית בבית הקברות. ולכן ביאר שטעמו של הרמב"ם בכל הני הוא לא משום כבוד המת אלא משום כבוד הס"ת או התפילין, וכפי שמוכח מדבריו בהלכות ס"ת שם "לא יאחו אדם ספר תורה בזרועו ויכנס בו לבית המרחץ או לבית הכסא או לבית הקברות... ולא יקרא בו עד שירחיק ד' אמות מן המת או מבית הכסא ולא יאחו את הס"ת כשהוא ערום ואסור לישב על המטה שהס"ת עליה" הרי שבכל ההלכה מדבר מכבוד ס"ת ובחדא מחתא שונה בית הקברות עם בית הכסא ובית המרחץ¹⁵.

יש לציין שהגר"י אריאלי לא הגיע להסבר ברמב"ם שהאיסור הוא משום כבוד הס"ת כמו הרב קאפח (מהכיוון של: טומאה - סינוף - ביזוי לס"ת), אלא ישירות מהכיוון של ביזוי לס"ת, ללא קשר לטומאה. לשיטתו של הרב קאפח צ"ל שהקמת הישיבה על קברו של חזקיה הייתה מותרת כיון שהייתה בריחוק ד"א מן הקבר, או כשיטת מ"ד שקברי צדיקים אינם מטמאים.

כפי שראינו, הכס"מ (י, ו) כתב שהאיסור הוא משום לועג לרש, ושיטה זו קשה בפשטות דברי הרמב"ם. אכן יש לציין שבכל הלכה יש הסבר לשיטתו מדוע האיסור הוא משום לועג לרש. ואולי הכס"מ יסביר שהרמב"ם הביא את ההלכה הזו יחד עם בית הכסא ובית המרחץ משום שעסק כאן במקומות שאליהם מותר או אסור להכניס ס"ת, ולכן נקט גם ביה"ק אע"פ שטעמו אינו משום כבוד הס"ת. אך הסבר זה אינו מתרץ כ"כ שסו"ס הרמב"ם הזכיר באותה הלכה את האיסור לאחוז ס"ת כשהוא ערום ואת האיסור לשבת על מיטה שס"ת מונח עליה. וכן קשה על הסבר זה שהרי הרמב"ם כבר השמיענו הל' זו בהל' אבל (יד, יג)¹⁶. ראיית הרב קאפח לשיטתו היא מהירושלמי במו"ק שכתב "פורש למקום טהרה" ומשמע ממנו שטעם האיסור הוא בגלל שביה"ק הוי מקום טומאה, וטומאה עניינה הוא הזוהמה כמבואר במו"נ. אמנם הכס"מ לא הבין כך ברמב"ם, וכן רבנו מנוח הבין שטעמו של הרמב"ם הוא לא רק משום הזוהמה והטינוף, אלא גם משום לועג לרש, וביארנו לעיל שהוא הבין כך משום דלא היה יכול לומר שהרמב"ם פליג על הבבלי, אך אם היה יודע מדברי הירושלמי היה יכול לסבור כמו הרב קאפח. והם יכולים לדחות את ראיית הרב קאפח מהירושלמי ע"י שתי דחיות. האחת, עיקר דקדוקו של הרב קאפח זה ממ"ש "פורש למקום טהרה", אמנם מהר"ש סירלאו (דף יט. בשינוי נוסחאות אות ו) לא גרס "למקום טהרה", וע"פ גירסא זו לא ניתן לומר שהרמב"ם לא סובר את איסור לועג לרש, כיוון שבוודאי אינו חולק על גמ' מפורשת (וניחא אם זו הייתה

¹⁵ בסוף דבריו כתב שיש נפק"מ האם האיסור מצד לועג לרש או בגלל שביה"ק הוי מקום זוהמה לענין קברי גויים שמצד לועג לרש אין בהם איסור, אך מצד כבוד הס"ת יש גם בהם איסור שסו"ס ביזיון הוא לס"ת שקורין בו במקום מזוהם. אמנם יש להעיר ע"ד הגר"י אריאלי שני דברים: א. עפ"י מהריט"ץ הנ"ל לפיהם יש לאסור משום לועג לרש אף בקבר קטן ואשה וכדו' משום דאולי הוא גלגול של אדם אחר, לכאן' יש לאסור אף בקבר גוי מכיוון שגם בו יש חשש שאולי היה גלגול של יהודי וממילא שייך בו איסור לועג לרש. ב. עמש"כ דבקבר גוי ישנו איסור למ"ד דהוי משום כבוד הס"ת, שמצינו מחלוקת אי קברי גויים מטמאים באוהל (עיי' רמב"ם (טומאת מת א, יג) שס"ל דגוי אינו מטמא באוהל, לעומתו עיי' תוס' יבמות (סא. ד"ה ממגע)) ואולי עפ"ז נתן להבין שטומאת גוי קלושה משל יהודי וממילא עפ"ד הגר"י קאפח שכתב דאיסור מקום הטינוף נובע ממת הטומאה, אולי גוי שטומאתו פחותה, ממילא גם נחשב למקום פחות מטונף ומאוס.

¹⁶ עם כל זה, ניתן להביא ראיה לכס"מ, מדברי אחד מהראשונים, הר"ש ב"ר מרדכי שגרס בברייתא הנ"ל (ברכות יח.) "לא יהלך אדם בביה"ק... וס"ת בזרועו ולא יכנס בו לבית המרחץ", ויוצא ע"פ גירסא זו שהברייתא בברכות שנתה להדיא את איסור לועג לרש יחד עם איסור ההכנסה לבית המרחץ, אע"פ שאלו שני איסורים שונים, ולא יקשה על הבנת הכס"מ ברמב"ם, שהרי כבר הגמ' שנתה את האיסורים הללו ביחד.

שיטת הירושלמי, ישנה אפשרות לומר דלא כבבלי, אך כעת שזו גמ' ערוכה ולא מצינו גמ' אחרת שחולקת על כך, ע"כ שסיבור איסור זה¹⁷ וניתן לומר שהכס"מ ורבנו מנוח גרסו בירושלמי כגירסת מהר"ש סירלאו. דחייה נוספת תיתכן עפי"ד דברי הקרבן העדה שם שפירש שמקום טהרה זה כינוי למקום שאין שם מת כדי שלא יהא לועג לרש. אמנם הרב קאפח דחה את דבריו ואמר שאינם פשט הגמ', והוא הושפע לשווא מהנימוק של הבבלי, וא"צ להגיע לזה. בנוסף הקשה על דבריו, שהירושלמי דיבר על שהחפצא בעייתי "פורש למקום טהרה", ואילו קרבן העדה פירש שהגברא בעייתי בגלל שהוא לועג לרש¹⁸.

סיכום שיטת הרמב"ם

מצינו ג' דעות בהבנת שיטת הרמב"ם, האחת שיטתו של הכסף משנה ולפיה הרמב"ם אוסר לעשות מצוות בביה"ק משום לועג לרש בלבד. השנייה שיטתו של רבנו מנוח שלדעתו הרמב"ם אוסר את עשיית המצוות בביה"ק הן בגלל הזוהמה והטינוף המצוי בהן והן בגלל לועג לרש. שיטה נוספת הינה שיטת הגר"י קאפח הסובר שהרמב"ם איננו סובר את איסור לועג לרש כלל, והאיסור נובע מחמת הזוהמה והטינוף המצויים בביה"ק בלבד.

הנפק"מ בין השיטות הינה שלכס"מ יהיה מותר כל דבר שהוא לכבוד המת, שבזה ליכא לועג לרש וכמ"ש הכס"מ (אבל יג, ט) שכאשר המצווה נעשית לכבוד המת אין בזה משום לועג לרש וכתב שע"ז סמכו לומר פסוקים בבית הקברות ודרשה למתים וסיים "וכך הוא מנהג פשוט היום". לרב קאפח מנגד יהיה אסור כל דבר אא"כ זה בריחוק ד"א. אמנם לעניין ציצית בביה"ק הכס"מ מחמיר והרב קאפח מיקל. ולדעת רבנו מנוח שהרמב"ם ס"ל את שני הטעמים, יהיה צריך להחמיר הן ככס"מ והן כרב קאפח.

פסיקת ההלכה

היתרו של הרמ"ה

לעיל הובא היתרם של הרדב"ז והרמ"ה לעשות בפני המת מצוות כאשר זה נעשה לכבודו, והב"י (יו"ד שדמ) הביא את דברי הרמ"ה להתיר כשזה לכבוד המת, וכתב בשם מהר"י אבוהב שעל זה סמכו לומר פסוקים בבית הקברות ודרשה למתים, וסיים "וכך הוא גם היום מנהג פשוט", וכ"פ מרן בשו"ע (שדמ, יז) דכל שהוא לכבוד המת מותר אפילו בתוך ד"א.

ההיתר שהובא עד עכשיו עסק באופן של כבוד ראינו שההיתר הוא לכבוד המת באופן של כבוד גשמי. אמנם הגרי"ח (רב פעלים יו"ד לא) פסק דה"ה בלימוד הנעשה לע"נ הנפטר (כבוד רוחני) וכ"כ החיד"א בשו"ר

¹⁷ אמנם כבר מצינו לרמב"ם שלא פוסק אף כגמ' מפורשות שאין עליהם מחלוקת, כמו לדוג' החשש לזוגות במסכת פסחים (קט: והלאה) שברמב"ם לא מופיע כלל ענין זה.

¹⁸ אמנם אפשר לענות על דחיית הרב קאפח ע"פ מש"כ הריטב"א (בברכות יח.) שהגמ' הביאה את הברייתא שאמרה לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש וכו' ואמרה ע"ז "התם תוך ארבע אמות הוא דאסור", כלומר שאיסור לועג לרש הוא רק בתוך הד"א, ופירש על זה הריטב"א: "שהמת תופס ד' אמות לטומאה שכל מי שעומד בתוך ד' אמותיו טמא ואסור לכהן לעמוד סביביו", ולכאן לא מובן, מדוע פירש הריטב"א את הד"א המוזכרות בגמ' לעניין טומאה, הרי הגמ' הזכירה את זה לגבי לועג לרש, אלא צ"ל דכוונת הריטב"א היא שכיוון שטומאת המת היא עד ד"א ממילא גם לעניין לועג לרש זהו המקום שבו יש לועג לרש, ומוכח שכשכתוב טומאה וכד' גבי מת ניתן לפרש שהכוונה היא ללועג לרש, אלא שטומאת המת זה הסימן שעל פיו אנו יודעים מתי שייך לועג לרש.

ברכה (שדמ, ז), שהמנהג כיום ברוב תפוצות ישראל לדרוש בד"ת בפני המת ועל הקבר, וכן ללמוד על הקבר לכבודו ולמנוחתו. וסומכים ע"ד הרמ"ה ומהר"י אבוהב.

היתרו של רבנו יונה

כתב הטור (או"ח סימן כג):

"ההולך בבית הקברות צריך להגביה הציצית שלא יהא נגרר על בה"ק כדאיאא בברכות ר' חייא ור' יונתן הוּו אזלי ביני קברי הוּוה שדיא תכלתא דרבי יונתן עלויה קברי א"ל דלייה דלא לימרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו פירוש שנראה כמחרף שאינן יכולין לקיים המצות שמע מינה שמוטר לילך לבה"ק בלבוש שיש בו ציצית רק שיזהר להגביהן וכתב הרב רבינו יונה דוקא בימיהם שהיה בכל בגדיהם ד' כנפות שאי אפשר שיסיר כל בגדיו כשילך לבית הקברות אבל אנו שאין אנו מכוונין בהם למלבוש אלא למצוה אסור משום לועג לרש".

עוד כתב (יר"ד סזז):

"לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וס"ת בזרועו ויקרא בו או יתפלל והוא הדין נמי על פה אסור ודוקא בתוך ד' אמות אבל חוץ לד' אמות מותר ופר"י דוקא תפילין ושאר מצות וכיוצא בהן אבל ציצית שהוא חובת הבגד מותר שאינו יכול לפשוט בגדיו כשנכנס לבית הקברות וכתב ה"ר יונה וזהו דוקא בימיהם שהיו עושים ציצית בכל בגדיהם וא"א שיפשוטו בגדיהם אבל טליתות שלנו שאין אנו מכוונין בהן למלבוש אלא לשם מצות ציצית הוי כמו תפילין..."

מפורש בדבריו שהוא פוסק את החילוק של אביו הרא"ש בין דבר שעיקרו למצווה, לבין דבר שאין עיקרו למצווה, והאידיאן שמתכוונים בציצית לשם מלבוש ולא לשם מצווה יש בלבישתה בביה"ק משום לועג לרש, ולעיל הבאנו את הב"י (סימן כג) שכתב שזוהי גם כוונת הרא"ה שכתב דבציצית אין שום לועג לרש, דזהו דווקא בימיהם שהציצית הייתה בעיקרה למלבוש.

וכן פסק מרן בשו"ע (או"ח כג, א):

"מותר ליכנס בבית הקברות והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהא נגרר על הקברות, אבל אם הוא נגרר על הקברות, אסור משום לועג לרש (משלי יז, ה) בד"א, בימיהם, שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמם, אבל אנו שאין מכוונים בהם אלא לשם מצוה, אסור אפילו אינם נגררים. והני מילי כשהציציות מגולים, אבל אם הם מכוסים מותר".

ההכרעה במחלוקת רבנו פרץ והמהריט"ץ

לעיל הובאה המחלוקת בין רבנו פרץ לבין מהריט"ץ האם איסור לועג לרש נמדד באופן אישי, כדעת רבנו פרץ, וממילא יכול להיות הבדל בין מת לחברו ובקבריהם של אשה וקטן לא יהיה איסור לועג לרש, ולעומתו מהריט"ץ סבר דאין לחלק בין המתים מכמה סיבות, ולדעתו בכל המתים שייך איסור לועג לרש בצורה שווה.

להלכה כתב האליה רבה (כג, ג): "כתב בסוף ספר תשו' ר' יום טוב צהלון דאפילו אין שם אלא קבר קטן שייך לועג לרש, דשמא הוא נשמה של אדם גדול". לדבריו אין לחלק בין המתים כדעת מהריט"ץ, ולא כרבנו פרץ, והפמ"ג (סק"ב) הביא מש"כ הא"ר בשם המהריט"ץ, וכתב על זה: "ומשמע קבר אשה, דבחייה

ג"כ פטורה ליכא לועג לרש. ולחוש לגלגול זכר, כולי האי לא חיישינן, וכ"פ המשנ"ב (סק"ה) בשמו דקבר קטן אסור וקבר אשה מותר.

חילוקו של הפמ"ג בין קבר קטן שאסור משום שחוששים שהוא גלגול של גדול, לעומת קבר אשה שמוותר כיון שהיתה פטורה בחייה צ"ע משתי סיבות: א. דסו"ס לעניין הגלגול מה לי קטן ומה לי אשה ב. וביותר קשה שהמהריט"ץ עצמו כתב במפורש דחוששים לגלגול גדול בין באשה ובין בקטן, שהוא כתב:

"תדע דהא ההוא עובד א דאמר בגמרא חזייה דהוה לביש צצית בבית הקברות אמר ליה דלייה דלא לימרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו והתם מי יודע אם אותן קברות שהיה מהלך היו קטנים או נשים הפטורין מן הציצית ועם כל זה סתם ואמר דרך כלל בבית הקברות לומר בכל הקברות אסור לא שנא איש לא שנא אשה לא שנא קטן".

לגבי השאלה הראשונה, ניתן לבאר דברי הפמ"ג שכיוון שלאשה היה פטור מוחלט ולא היה לה שום פוטנציאל להתחייב במצוות, לא שייך בה לועג לרש, משא"כ קטן שהפטור שלו היה זמני ולא מוחלט, ואולי נשמתו הייתה באמת נשמת גדול, אלא שנפטר בעודו קטן, לעומת אשה שזה שהיה לה פטור מוחלט מוכיח שאין היא גלגול של גבר ולכן אין לחשוש בה ללועג לרש. אמנם אכתי תהיה קשה השאלה השנייה שבדברי המהריט"ץ מוכח להדיא דאין לחלק בין אשה לקטן (גם מהסברא של הגלגול, וגם מהחשש המובא בהמשך דבריו משום מראית עין).

וכן תמה בספר פתח הדביר (סימן מה אות ג), וכתב שוודאי דעת מהריט"ץ היא שיש באשה משום לועג לרש, וכפי מפורש בדבריו הנ"ל, אלא שהא"ר לא הביא כל דברי מהריט"ץ וגרם לפמ"ג לטעות ולומר ההפך דברי מהריט"ץ. גם הגר"ח קניבסקי כתב (שונה הלכות כאן, ס"ג) בשם אביו הקהילות יעקב (ח"ט ליקוטים סימן ט) שכנראה לא היה לפני הפמ"ג את דברי מהריט"ץ, ולא ראה אלא מה שהביא הא"ר בשמו, דבמהריט"ץ מבואר דמסקנתו להחמיר גם בנשים.

לעומת הפמ"ג שכתב בשם המהריט"ץ שאיסור לועג לרש שייך רק בקטן ולא באשה, הישועות יעקב (סימן עא סק"ו) כתב בשם המהריט"ץ שאיסור לועג לרש שייך רק במת שבחייו היה חייב במצוות, אבל אשה וקטן שפטורים מן הקריאה אין בהם לועג לרש במותם, וכ"כ הפתחי תשובה (י"ד סימן שסז) בשם מהריט"ץ, וניחא שגגת הפמ"ג שראה רק מש"כ הא"ר, אך מש"כ הישועות יעקב והפתחי תשובה קשה מאוד, דבדברי מהריט"ץ מפורש להדיא להפך, וכן תמה עליהם השדי חמד (ח"ו מערכת אבלות כלל קיג) וכפי הנראה לא ראו אחרונים אלו דברי מהריט"ץ בפנים אלא רק מה שהביאו במשנה למלך (אבל יג, ט).

נמצאנו למדים מכל האחרונים שהלכו בעקבות מהריט"ץ, דההלכה כמהריט"ץ דאין לחלק באיסור לועג לרש, ובכ"מ יהיה אסור לעשות מצוות לפני כל מת. ומי שחילק להתיר באשה, וכ"ש מי שכתב להתיר בשם מהריט"ץ צ"ל שלא היה המהריט"ץ לפניו, ולכן יש להחמיר אף באשה. וכ"פ הכף החיים (סימן כג אות ג), והקהילות יעקב הנ"ל, וכן ניתן להבין ממש"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ט י"ד סימן לו ד"ה והנה ידוע)¹⁹, ובערוך השולחן (כג, ב) הסתפק בזה.

¹⁹ אמנם הגר"מ מאזוז (בהערות איש מצליח על המ"ב בסוף ח"א, לסימן כג סק"ה) כתב שמדברי מרן (י"ד שסא, א) שכתב: "מבטלים תלמוד תורה להוצאת המת. למאן דמתני לאחריים... ואשה, י"א שדינה כמאן דקרי ותני וי"א שדינה כמאן דלא קרי ותני, וכן נהגו באשה ותינוק לקולא" משמע דל"א בתרא דין אשה ותינוק כמאן דלא קרי ולא חוששים לדברי מהריט"ץ שמא בגלגול הקודם היה אדם גדול, הוב"ד בילקו"י (או"ח כג בסוף ההערה על סעיף ג), שלמעשה

הפסיקה ע"פ הרמב"ם

שיטת הרמב"ם נתונה למחלוקת בין הכס"מ לבין כמה אחרונים שהבינו שע"פ שיטתו אין איסור לועג לרש, שלשיטת הגר"י קאפח דלרמב"ם לית ליה איסור לועג לרש כלל ואסר את עשיית המצוות בביה"ק מטעם דהוי כבית הכסא, יהיה אסור לומר קדיש וכד' אפילו לכבוד הנפטר, וכמ"ש: "ברור אפוא, כי אותם האומרים מזמורי תהילים בבית הקברות עבירה היא בידם לדעת הרמב"ם".

לעומתו הגר"י רצאבי ג"כ דן בשאלה האם הרמב"ם ס"ל את איסור לועג לרש (ש"ת עולת יצחק ח"ג י"ד סימן רנא) והוא מסכים שמשמע מהרמב"ם בפשטות דהאיסור הוא משום דהוי כבית הכסא ובית המרחץ. אמנם הוא מעיר על כך שתי הערות, האחת, שבפרק ג הלכה כתב הרמב"ם איסור להרהר בדברים שבקדושה בבית המרחץ ובבית הכסא, ולא הזכיר איסור הרהור אלא בבית הכסא ובית המרחץ ולא חזר להזכיר בית הקברות כבהלכה ב' שמע מינה שסוף סוף יש חילוק ביניהם. ההערה השנייה היא שהאידינא בתי הקברות במקומותינו נקיים בהחלט ללא שום זוהמא ועיפוש כי הם מגודרים סביבותיהם בכותלים של בניין כחומה ומוציאים משם כל פסולת, וכתב אם כן לשיטת הרמב"ם יהא מותר אפילו לומר שם דברי תורה.

וסיים שניתן לומר שיש לרמב"ם איסור לועג לרש, ומה שהרמב"ם לא כתב זאת משום דלא איצטריכא ליה להגיע לאיסור זה, כיון שבזמנו בתי הקברות היו מעופשים, ולכן אסר זאת מטעם צואה ובית הכסא, משא"כ האידינא שיהיה אסור רק מטעם לועג לרש, ולכן פסק להלכה כדעת מרן דאסור לקיים מצוות בפני המת אא"כ זה לכבודו, אמנם בציצית כתב להתיר אפילו בתוך ד"א של המת, וזאת ע"פ מנהג תימן שמסתמך על כך שהן הרמב"ם והן הרי"ף השמיטו איסור ציצית (המופיע במעשה דר' יונתן) וכתבו לאסור רק בתפילין וס"ת (ואולי יש לדחות סמך זה מהרמב"ם ע"פ דברינו לעיל שאולי הרמב"ם ס"ל כדעת רבנו יונה שהאידינא שייך איסור לועג לרש בציצית, ובזמנם לא היה איסור זה כיון שלא היה עיקר הציצית למצווה, וכמ"ש מרן בב"י בסימן כ"ג באו"ח).

איסור לועג לרש בימינו

לסיום יש לציין שבימינו כלל לא ברור שיהיה איסור לועג לרש בביה"ק, וזאת ע"פ מש"כ הנצי"ב בהעמק שאלה (חיי שרה, י"ד, 1) עפ"ד הגמ' בברכות שהתירה לקרוא ק"ש במרחק י"ט מצואה וכד', ולמד הנצי"ב מכך לגבי קברים, שדווקא בזמן הש"ס שהקברים לא היו עמוקים כ"כ (וכמ"ש התוס' מ"ק ה: ד"ה מנפח) שלא היו רגילים לקבור מתים בעומק) היה אסור לקרוא בסמוך להם ק"ש וכד', אמנם האידינא שנהגו להעמיק את הקבר יותר מי"ט הוי רשות אחרת, וה"ה למת המונח במרחק י"ט גובה ממנו, ולכן יהיה מותר לעשות בסמוך לו מצוות. והשדי חמד (ח"ד ערך לועג לרש אות קטו) העיר שאע"פ שיהיה קשה מדוע הפוסקים לא כתוב שבזה"ז הכל שרי, מ"מ "נראה דהדין אמת, ומילי דמר סברא נינהו", וכ"פ השדי חמד עצמו בכלל קמ"ג (ח"ב), שבזמן הזה דמעמיקים הקברים ליכא איסורא כלל²⁰.

הסתפק בדיון קבר אשה וקטן, ובהלכה ברורה (להגר"ד יוסף סימן כג, הערה ב') כתב דבקטן יש להחמיר, ובאשה הסתפק, וע"ע בשו"ת ברכת יהודה (ח"א סימן ב) שדחה את דברי הגר"מ מאזוז.

²⁰ ולא כמ"ש בקונטרס ים החכמה (עמוד יא אות ב) ובשו"ת ישב הים (ח"א סימן טז) שהשדי חמד חולק ע"ד ההעמק שאלה, דהשד"ח רק אמר שאין דברי ההעמק שאלה מקבלים סיוע מהאחרונים ומהמנהג לומר קדיש בתוך ד"א של הקבר, אך לעניין ההלכה פסק כמותו, וכמו שמפורש בדבריו.

אמנם הגרי"מ טוקצינסקי (גשר החיים פרק כו"ב אות ב) דחה דבריו בשם חכ"א שהקשה דעומק י"ט הוי רשות אחרת רק כשיש חלל ברוחב ד"ט, והקבר הלא ברוב עמקו מכוסה בעפר, וקיי"ל שעפר ובטלו הוי כמו שלא היה פתוח וא"כ אפילו המת מונח בעומק יותר מי' טפחים אחרי שאין שם חלל ברחב ד"ט בלתי רק כטפחים או מעט יותר באהל המת ושאר כל עמקו נתמלא בעפר ובטלו הרי ליכא רשות בפ"ע. וסיים שאם כונתו של הנצי"ב היא לחדש שכיון שבעומק י"ט חשוב רשות בפ"ע כשיש חלל רוחב ד"ט תו אפ"ל שאפילו מכוסה כולו בעפר אין עוד לגבי' לועג לרש "הא מנ"ל והוא דבר שלא נשמע משום פוסק".

גם בשו"ת וישב הים (ח"א סימן טז) כתב לדחות מש"כ הנצי"ב להתיר בקברים בימינו כיון שהמת מונח בעומק י"ט, עפי"ד האריז"ל בכמה דוכתי שקפידת לועג לרש הוא כלפי נפשות המתים הנמצאים למעלה מהקברות, ולכן הגם שגוף המת קבור באדמה למטה מעשרה עדיין שייך לאסור מפאת הנפש החונה על גבי הקבר עד שירחיק ארבע אמות.

ואכן לא מצינו שסמכו ע"ד הנצי"ב להתיר בימינו כל מצווה בביה"ק, ומה שנהגו לקרא תהילים ולומר קדיש הוא מטעם דהוי לכבוד המת, וכמו שהתיר הרמ"ה הנ"ל.

סיכום

- א. במהות איסור לועג לרש יש לחקור אי הוי מטעם שהמת רואה את זה וזה מפריע לו, או דילמא עצם המעמד של קיום מצוות בפני המת הוי לועג לרש אף שהוא עצמו לא מרגיש דבר. והתבאר שהלעג הוא על עצם כך שנפטר מהמצוות שהיה חייב בהם בחייו ואינו יכול עוד לקיימם. ותוקף איסור מדברי קבלה שנחלקו בו ראשונים אי הוי דאורייתא או דרבנן.
- ב. מצינו בראשונים כמה היתרים לאיסור לועג לרש. הרמ"ה - כל מצווה הנעשית לכבוד המת מותרת. רבנו יונה - כל שאין עיקרו למצווה מותר. רבנו פרץ - אם המת לא חשיב רש לעניין זה, כגון ת"ח, מותר, והמהריט"ץ חולק בזה וס"ל דאין לחלק בין המתים. הר"י מיגש - מותרין בעשיית מצוות רק בפני מת ת"ח, ורק כאשר הוי לכבודו.
- ג. שיטת הרמב"ם נתונה למחלוקת, שלשיטת הכס"מ מותר כל דבר שהוא לכבודו כרדב"ז. ולשיטת הרב קאפח אין איסור לועג לרש כלל, ומ"מ יהיה אסור מחמת הטינוף שבביה"ק, ובמרחק ד"א יהיה מותר, ולרבנו מנוח יש להחמיר כשתי השיטות הנ"ל ברמב"ם.
- ד. להלכה נפסקו היתריהם של הרמ"ה ורבנו יונה, אמנם במחלוקת רבנו פרץ ומהריט"ץ האם איסור זה נמדר ע"פ המת באופן אישי, נפסק כמהריט"ץ אמנם בהרבה מן האחרונים מצינו דברים אחרים בשם המהריט"ץ, ולכן יש שהתירו באשה ויש שהתירו מטעמים אחרים אף בקטן.
- ה. לפוסקים ע"פ הרמב"ם, ישנה מחלוקת אחרונים בשיטתו, ומ"מ בציצית לכ"ע ל"ש איסור לועג לרש.
- ו. חידושו של הנצי"ב לפיו בימינו אין איסור לועג לרש נוהג בביה"ק מכיון שהמתים בעומק של יותר מי"ט, נדחה ע"י האחרונים.